

Ifjonti életmű

Kapcsolódó tanulmány Kántás Balázs négy irodalomtudományi szakkönyvéhez

Át lehet-e a törni a nyelv/rácson?

(*Nyelv/Rács/Törés – Közelítések Paul Celan költészetéhez*)

A korához képest kiemelkedő teljesítményt nyújtó fiatal irodalomtörténész, Kántás Balázs Paul Celan munkásságáról írott tanulmánykötete¹ azért is figyelemre méltó darabja a magyarországi Celan-recepciónak, mert ez idáig ez a könyv a legterjedelmesebb összefüggő kommentár magyar nyelven a 20. század prominens költőjének életművéről. Számos felróható hibája és/vagy vitatható állítása és módszertani aspektusa ellenére olyan irodalomtudományi szakmunka, mely a szintézis igényével lép fel, azaz a benne foglalt tanulmányok a lehető legtöbb nézőpontból igyekeznek megvizsgálni, körüljárni a celani életművet.

Le kell szögeznünk, hogy a kötet tanulmányai nem újonnan keletkezett szövegek, sokkal inkább korábban más összefüggésrendszerekben, kisebb-nagyobb tanulmánykötetekben már publikált, ám a jelen esetben új kontextusba helyezett eszmefuttatások. Kántás eddig három önálló kismonográfiát², illetve számos különnyomatszerű, többnyire a jelen szintetikus igényű kötet egy-egy tanulmányát magában foglaló könyvecskét publikált Paul Celan költészetéről. Hogy hiba volt-e a szövegek „elaprózása”, majd egy közel háromszáz oldalas tanulmánykötetben való rekontextualizálása gyakorlatilag anélkül, hogy az elemzések átdolgozásra, egymáshoz igazításra kerültek volna, esetleg tematikus tanulmánykötet helyett egy monográfia benyomását keltve, arról hosszan vitatkozhatnánk, itt és most azonban megkísérlek csak és kizárólag a tanulmányszövegek metodikájára, megállapításaik helyességére vagy épp pontatlanságára szorítkozni.

¹ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *Nyelv/Rács/Törés. Közelítések Paul Celan költészetéhez*, Budapest, Fiatal Írók Szövetsége – Ráció Kiadó, 2013.

² KÁNTÁS Balázs, *A magába zárt vers. Paul Celan költészete körül*, Budapest, Napkút Kiadó, 2010.

KÁNTÁS Balázs, *A lélegzetkristály feltörése. Olvasói kommentár Paul Celan Atemkristall című versciklusához*, Budapest, Uránusz Kiadó, 2010.

KÁNTÁS Balázs, *Túl a médiumokon. Paul Celan költészetének mediális aspektusai*, Budapest, Uránusz Kiadó, 2012.

Az első tanulmány³ Paul Celan sokat elemzett beszédét, a *Meridiánt* kísérli meg művészetelméleti manifesztumként, egy komplex, ugyanakkor többé-kevésbé jól körülhatárolható líraelmélet sarokköveként értelmezni, elsősorban nem a recepciótörténet, sokkal inkább a beszéd végleges változatának textualista, szövegközeli olvasása által. A szerző mindemellett szem előtt tartja azt az implicit dialógust, melyet a szöveg példának okáért Heidegger komplex filozófiai rendszerével, Gottfried Benn *Líraproblémák* című, ugyancsak paradigmaticus esszéjével, vagy éppen Oszip Mandelstam esszéisztikájával folytat.

A második tematikus egység,⁴ melyet egyébként kibővített változatban a szerző korábban önálló kismonográfia formájában is publikált,⁵ Celan költészetének mediális aspektusait, a közvetítettség-közvetlenség problémakörét vizsgálja. A költő verseiben, főként kései lírájában egyre erősebben megjelenik a nyelvi szkepszis, a nyelv és általában véve a médiumok közvetítőképessége iránti teljes bizalmatlanság, ugyanakkor ezzel párhuzamosan a sokszoros medialitás lerombolására, de legalábbis csökkentésére, a közvetlenség költői, a mindennapi nyelv felett álló nyelvhasználaton keresztüli elérésére tett határozott törekvés. A közvetlenség nyilvánvalóan nem érhető el, hiszen az emberi világ és kultúra létmódjánál fogva többszörösen közvetített, a médiumok pedig elengedhetetlen kellékei e közvetítésnek, hiszen hordozó nélkül talán üzenet sem lehetséges.

A harmadik tanulmány⁶ a költő kései lírájának lehetséges *redukált esztétikáját* igyekszik vizsgálni, a *Fadensonnen*, az *Im Schlangenwagen*, valamint az *Ein Dröhnen* kezdetű versek tükrében. Auschwitz után, miként a művészetben és a kultúrában minden, úgy a szépség fogalma is radikálisan átértelmeződni látszik. Celan önmagát a *borzalom (Grauen)* és *szépség (Schönheit)* határán elhelyező kései lírája teljes mértékben újragondolja a szépség lehetséges fogalmát, és ha azt nem is vezeti ki teljes egészében a költészetből, mindenképpen csupán erősen lecsupaszított, redukált formában engedi megjelenni.

³ A tanulmány eredeti megjelenése: KÁNTÁS Balázs, *Paul Celan Meridián című beszéde mint művészetelméleti manifesztum*, Első Század Online, <http://elsoszazad.elte.hu/kantas-balazs-paul-celan-meridian/>

⁴ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A közvetlenség illúziója. Utalások a medialitásra Paul Celan költészetében*, Első Század Online, <http://elsoszazad.elte.hu/kantas-balazs-a-kozvetlenseg-illuzioja/>

⁵ KÁNTÁS Balázs, *Túl a médiumokon. Paul Celan költészetének mediális aspektusai*, Budapest, Uránusz Kiadó, 2012.

⁶ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Komor ég alatt a szép. A szépség aktualizálása Paul Celan kései költészetében*, PRAE, 2010/4, 87–95.

A negyedik fejezet⁷ a narrativitással és annak hiányával foglalkozik Celan korai és kései költészetében, a narrációelmélet eszköztárát merész módon alkalmazva e nehezen megfejthető lírára. Celan viszonylag korai, *Tenebrae* című versét elbeszélő költeményként olvassa, mely gyakorlatilag újramesél és átértelmez egy jól ismert bibliai történetet. Celan ebben az időben még olybá tűnik, hitt abban, hogy az irodalom, s azon belül a költészet képes valamit *elbeszélni*, tehát lényegében tartalmakat közvetíteni, akár valóságreferenciával bírni. A tanulmány olvasatában a *Tenebrae* ellenpontjaként jelenik meg a *Stehen* kezdetű vers az *Atemkristall* ciklusból, a kései Celan-líra markáns darabjából, melyben Celan már lemondott a dolgok elbeszélhetőségéről és a költészet referenciális lehetőségeiről – a vers itt már nem kísérel meg semmit *elbeszélni* vagy *közvetíteni*, hanem önmagát a valóságból szinte visszavonva, magában, egy időt és teret nélkülöző, imaginárius helyen, pusztán *áll*. Ez a (költészetesztétikai?) gondolatmenet természetesen szoros dialógust folytat *A közvetlenség illúziója* című tanulmánnyal.

A kötet ötödik, *Jelentésvadászat*⁸ címet viselő, korábban önálló különnyomat formájában ugyancsak publikált értekezése nem egyébre tesz kísérletet, mint Celan szokatlan szóösszetételeinek értelmezésére, igyekezve kiválasztani a költő életművére legjellemzőbb neologizmusokat az életmű minden egyes szakaszából, annak szó-szintű keresztmetszetét nyújtva. A szóösszetételek vizsgálatakor abból indul ki, hogy azok nem csupán adott versen belüli szokatlan metaforákként vagy nyelvészeti kérdezőhorizontba helyezkedve esetleg kompozicionális jelentéstartammal bíró neologizmusokként, úgynevezett N+N-típusú összetételekként értelmezhetők, hanem bizonyos keretek között – a lírai kontextust és a celani poétika jellegzetességeit szem előtt tartva – akár önálló szemantikai egységekként, adott esetben mindössze egy-egy szóból álló lírai művekként is olvashatók. Celan (főként kései, hermetikus) poétikájának, miként abban az értelmezők nagy többsége egyetért, alapegysége mindenképpen a *szó*, nem pedig a szintagma vagy a mondat, hiszen a szerző által írt versek jelentős része mindössze néhány szóból áll, a szintaktikai kapcsolatok pedig igen gyakran nem egyértelműek, s ez még tovább gazdagítja az interpretáció lehetőségeit. Az alapvetően *szavakból*, nem pedig annál nagyobb nyelvi egységekből építkező költői nyelvhasználaton

⁷ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A narrativitás és annak hiánya Paul Celan korai és kései költészetében*, ÚjNautilus, 2010, <http://ujnautilus.info/a-narrativitas-es-annak-hiany-a-paul-celan-korai-es-kesei-kolteszeteben/>

⁸ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Jelentésvadászat. Paul Celan néhány szokatlan szóösszetételének vizsgálata*, Folyó, 2013. április 23., <http://folyo-irat.hu/mellekvizek/tanulmanyok/580-kantas-balazs-jelentesvadaszat>

belül pedig mindenképpen kiemelt jelentőséggel bírnak a Celan-líra védjegyeként is olvasható szokatlan szóösszetételek, melyek olykor maguk képesek egy-egy vers kardinális elemévé, esztétikumképző tényezőjévé emelkedni.

A hatodik fejezet⁹ sokkal inkább afféle kitekintés a magyar (elsősorban intertextuális) recepció irányába, semmint valódi Celan-olvasat, mely nem kevesebbre tesz kísérletet, mint három paradigmaticus kortárs magyar költő, Jász Attila, Schein Gábor és Géher István László költészetében kimutatni bizonyos Celan-párhuzamokat és lehetséges hatásokat. Megjegyzendő, hogy a kötet fejezetei közül ez az írás távolodik el leginkább a szigorú irodalomtudományos szempontrendszerektől, s valamennyire az interpretáció önkényének csapdájába esve sokkal közelebb kerül az esszé szubjektív műfajához, nem minden esetben nyilatkozva meggyőzően a lehetséges párhuzamokról, miként azt értő kritikájában a könyv e szöveghelyét kissé talán szigorúan bíráló Szabolcsi Gergely is megjegyzi.¹⁰

A hetedik fejezet, a különnyomat formájában korábban már ugyancsak publikált nagytanulmány¹¹ a Holokauszt traumáját mint lehetséges esztétikumképző tényezőt kísérli meg olvasni Celan líráján belül, kezdve az olyan korai művek, mint a *Halálfüga* vagy a *Tenebrae* értelmezésével, később áttérve az értelmezésnek sokkal inkább ellenálló, ám a Holokauszt traumája és a zsidó identitás problémaköre felől mindenképpen olvasható versekre. Emellett a fejezet másik fő célja, hogy feltárja a Celan költészetében végig meghúzódó zsidó identitás ellentmondásait, melyhez a szerző élete végéig tisztázatlan, és talán teljes egészében tisztázhatatlan módon viszonyult. Az „*Auschwitz után mit is jelenthet zsidónak lenni?*” olyan kérdés, amelyre semmiképpen sem adható egyértelmű válasz, annyi azonban bizonyos, hogy az identitás immár egyre inkább az elszenvedett trauma, a történelmi tragédia felől határozódik meg, illetve Celan lírájában markáns módon nyilvánul meg a

⁹ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, [Paul Celan költészetének magyar recepciójának áttekintése, valamint lehetséges hatása a kortárs magyar középnemzedék lírájára](http://www.folyo-irat.hu/mellekvizek/tanulmanyok/333-kantas-balazs-paul-celan-kolteszetenek-magyar-recepcioja), Folyó, 2013. január 05., <http://www.folyo-irat.hu/mellekvizek/tanulmanyok/333-kantas-balazs-paul-celan-kolteszetenek-magyar-recepcioja>

¹⁰ SZABOLCSI Gergely, *Túl nagy falat*, Apokrif Online, 2013. szeptember 12., <http://apokrifonline.wordpress.com/2013/09/12/tul-nagy-falat-konyvkritika/>

¹¹ KÁNTÁS Balázs, *Hamuból poézis. A Holokauszt traumája Paul Celan költészetében*, Dunaharaszti, NAP Alapítvány, 2013. A tanulmány online megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A Holokauszt tapasztalata és a zsidó identitás ellentmondásai Paul Celan költészetében*, Kurázi, 2013/2, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/841-a-holokauszt-tapasztalata-es-a-zsido-identitas-ellentmondasai-paul-celan-koelteszeteben.html>

halottakra való emlékezés, az értük való tanúskodás, illetve a velük/helyettük való beszéd intenciója.

A nyolcadik, a *Megváltatlanul is megváltva – Paul Celan istenképe*¹² címet viselő szöveg öt kiválasztott Celan-vers szövegközeli olvasatán keresztül kívánja értelmezni a költő lírájából kiolvasható istenképet, Celan életművének a zsidó és keresztény vallásból egyaránt merítő teológiai vonatkozásait, s e költészetnek a megváltás lehetőségéhez való igencsak ellentmondásos viszonyát. A szöveg számos ellentmondás feltárása után arra a következtetésre jut, hogy Paul Celan komor, a megváltást illetően a legtöbb esetben igencsak szkeptikus versbeszéde mögött mégis ott érezhetünk valamiféle halvány reményt, implicit optimizmust, a megváltás pedig még olyan borzalmas történelmi események után sem egészen lehetetlen vagy elérhetetlen, mint a Holokauszt feldolgozhatatlan traumája.

A kilencedik szöveg¹³ ugyancsak kiterő jelleggel bír, melynek valódi tárgya inkább a recepció, hiszen igazából nem Celan életművét értelmezi, hanem annak egy – egyébként számos tanulmányban visszatérő jelleggel, más-már nézőpontból elemzett – darabját, a *Fadensonnen* kezdetű verset emeli ki példaként, s annak számos magyar, illetve egy angol fordítását összehasonlítva keresi a választ a vers fordíthatóságának kérdésére, valamint arra a korántsem egyszerű problémára, mennyire torzítja/változtatja meg a célnyelvi befogadást a fordítás hűsége vagy hűtlensége. Miként azt ugyancsak Szabolcsi Gergely jegyzi meg, talán e fordításelméleti és -gyakorlati kérdéseket feszegető tanulmány a kötet egyik legelmélyültebb, legmagasabb színvonalú írása, melynek vitathatatlan erénye, hogy nem csupán felvet egy-egy problémát, nem csupán feltesz amúgy nyitva hagyható kérdéseket, hanem igen határozott, a szerző markáns válaszokat is ad, egyéni véleményt fogalmaz meg Celan, s általában a vers mint műfaj fordíthatóságával és fordíthatatlanságával kapcsolatban.

A kötet utolsó egysége¹⁴ a költő utolsó, immár csupán a halála után publikálásra került, nem sokkal 1970-es öngyilkossága előtt íródott verseiből kísérel meg interpretálni

¹² A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Megváltatlanul is megváltva. Paul Celan költészetének istenképe*, Első Század Online, <http://www.folyo-irat.hu/mellekvizek/tanulmanyok/333-kantas-balazs-paul-celan-kolteszetenek-magyar-recepcioja>

¹³ A tanulmány eredeti megjelenési helye (két részletben): KÁNTÁS Balázs, *Nyelvbe zárt jelentés 1. A vers fordíthatóságáról egy Paul Celan-vers tükrében*, Irodalmi Jelen Online, 2009/1, <http://irodalmijelen.hu/node/5214>

KÁNTÁS Balázs, *Nyelvbe zárt jelentés 2. A vers fordíthatóságáról egy Paul Celan-vers tükrében*, Irodalmi Jelen Online, 2009/1, <http://irodalmijelen.hu/node/5215>

¹⁴ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Az örület esztétikája. Paul Celan kései versei és delirium, illetve a neutrum tere*, Első Század Online, <http://elsoszaszad.elte.hu/kantas-balazs-az-orulet-esztetikaja/>

néhányat. Nem elhanyagolható tényező, hogy Celan ekkoriban már súlyos mentális betegségekkel küzdött, és ha olvasatainkat nem is redukálhatjuk pusztán életrajzi alapú interpretációra, a sok helyütt groteszk, lidércnyomásszerű, olykor szinte értelmezhetetlen képekből építkező versek olvasásához talán támpontot adhat az *őrület/delirium* mint szövegszervező elv, sajátos, bizarr esztétikai karaktert kölcsönözve e szövegeknek. Celan e művei az *őrület esztétikája* által immár egyre bizonytalanabb és baljósabb költői terekbe vezetik az olvasót – a *neutrum* terébe, ahol minden megkérdőjeleződik, s ahol végül minden visszavonja magát a létezésből. A vizsgált versekben erős tendencia figyelhető meg szinte minden értelem felszámolására, sőt, paradox módon akár még magának a költői szövegnek az önfelszámolására is. A mű itt már végképp nem *közöl* vagy *közvetít* valamit, nem szándékozik még csak a közvetlenség illúzióját sem megteremteni – önmagával szembefordulva lemond mindenfajta referencia lehetőségéről, és oda vonul vissza, ahová talán már az olvasó sem képes követni. E tanulmánnyal zárul hát a tíz tematikus egységből felépülő kötet.

Mindent egybevetve Kántás Balázs irodalomtudományi nézőpontrendszerében, ha úgy tetszik, kérdezőhorizontjában egyfajta radikális változás figyelhető meg, s ez meglátszik a kötet tanulmányain belül is. A fiatal irodalomtörténész pár évvel ezelőtt köztudottan Kulcsár Szabó-tanítványként indult, azaz kezdeti írásaira a hermeneutikai és a recepcióesztétikai gondolkodás volt a legjellemzőbb, egy kevés dekonstrukcióval „fűszerezve”, újabb keletkezésű szövegeiben azonban inkább meghatározó a *close reading* stratégiája és az elméleti megfontolásoktól, teoretikus előítéletektől szinte teljesen mentes, személyes-kontextualizáló olvasat kialakításának intenciója. Nehéz feladat eldönteni, vajon e teoretikus és metodikai eklekticizmus jó vagy inkább rossz tulajdonsága-e a kötetnek – az egyes olvasatokat mindenesetre felettébb invenciózussá teszi. Kibontakozik a szerző szemléleti fejlődésének íve is – a (némi dekonstrukcióval átítatott) hermeneutikai és recepcióesztétikai, teoretikus irodalomszemlélettől fokozatosan haladunk az irodalmi szöveg textualitását a maga meztelen valójában megközelítő *close reading* felé, nem egyszer a szigorú, pedáns filológiai apparátust mozgató, tények alapján érvelő tanulmányoktól elkalandozva egészen az esszé műfajának felvállalt intuitív szubjektivizmusáig. Ami pedig ugyancsak különösen érdekes – s a recenzensnek talán nem tiszte ítéletet mondani arról, hogy mindez az olvasatok hasznára vagy kárára válik-e –, hogy e tendenciák, a módszertani eklekticizmus nem csupán az egyes tanulmányok egymásutánjából válik szembetűnővé, hanem a filológiától az esszéisztikus hangvétel felé történő elrugaskodás az egyes szövegeken belül is tetten érhető. Ez olykor zavarba ejtő lehet a mindenkori olvasó számára, ám a különböző líraolvasási technikák iránti

nyitottság, a – legtöbb esetben jó értelemben vett – eklekticizmus egyúttal gazdagítja is a különböző értelmezéseket.

Ami a kötet filológiai, poétikai megállapításait és az egyes szövegek interpretációit illeti, úgy vélem, az itt publikált Celan-elemzések többsége inkább felvet bizonyos kérdéseket és azok továbbgondolására késztet, semmint véglegest választ keresne rájuk. A szerző szem előtt tartja, s némely szöveghelyen deklarálja is azt a (kikezdhethetlenné tünő) hermeneutikai alapelvet, mely szerint egyik olvasat sem törekedhet a szöveg teljes megértésére, a megértés folyamatának lezárására, pusztán egy állomás lehet az értelmezés végtelen folyamatában. Kántás Balázs Celan-olvasatai korántsem hiszik, hogy övék lenne az utolsó szó bármely kérdést illetően is, ez pedig az elemzések vitathatatlan erénye. Erre a lezáratlanságra és nyitottságra utalhat a kötet végén található – kifejezetten gazdag – bibliográfia is, főként a költő német, angolszász és francia kritikai recepciójából válogatva. A *Nyelv/Rács/Törés* című tanulmánykötet minden bírálható tulajdonságával együtt kétségkívül fontos állomása Paul Celan magyarországi kritikai recepciójának, s a maga nyitva hagyott kérdéseivel minden bizonnyal ihlető erővel bírhat a jövőben magyar nyelven születő Celan-tanulmányok szerzői számára is.

Nem az elmélet ellen – de vele párhuzamosan

((Contra)Theoria – Esszék, tanulmányok)

A fiatal irodalmár *(Contra-)Theoria* című karcsú tanulmánykötete¹⁵ rövid terjedelme ellenére figyelemre méltó irodalomelméleti/-történeti szakmunka. A fiatal irodalomtörténész hét tanulmányt közreadó gyűjteményében nem egyebet tematizál, mint példának okáért a személyesség, a politikum vagy a valóságreferencialitás jelenlétét a kortárs magyar irodalomban, illetve irodalomtudományi gondolkodásban.

Címével ellentétben a könyv korántsem afféle harcoss irodalomelmélet-ellenes kirohanások gyűjteménye, sokkal inkább olyan tanulmányok összessége, melyek igyekeznek nem – a kortárs magyar irodalomtudomány bizonyos irányzataira, a hermeneutikára, a recepcióesztétikára, a dekonstrukcióra olykor jellemző módon – átesni a ló másik oldalára, az irodalmi műveket a teória szolgálatába állítva, s nem pedig fordítva. Az elméleti apparátust a legtöbb esetben minimális szinten használó, a teoretikus gondolkodásmódo(ka)t tisztelő és

¹⁵ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *(Contra-)Theoria. Esszék, tanulmányok*, Budapest, Ezredvég Alapítvány, 2013 (Z-füzetek, 154).

elfogadó, ám korlátok közé szorító, leginkább személyes olvasatra törekvő tanulmányok igyekeznek tiszteletben tartani a szöveget, *mint olyant*, a *close reading*, a szövegközeli olvasás legnemesebb hagyományait követve, nem kiragadva a vizsgált műveket a teljesebb megértésükhöz elengedhetetlenül szükséges történeti-kulturális kontextusból.

A kötet első tanulmánya Paul Celan három, Michael Nyman által megzenésített versét elemzi, Ute Lemper holland énekesnő előadásait használva az értelmezéshez. A *Túl a nyelven* címet viselő értekezés¹⁶ fő, korántsem egyszerűen megválaszolható kérdése: vajon a megzenésített versek vokális-zenei előadása túllép-e a pusztán nyelv médiumán, új/más értelmezési lehetőségeket adva a korábban csak textuálisan létező versszövegnek, esetleg maga a zenei médium is bír valamiféle nyelven túli értelemmel? A tanulmány okfejtése józan, logikus, nem bocsátkozik túlzásokba vagy obskúrus következtetésekbe, megkísérli a lehető legkézenfekvőbb válaszokat adni a szövegek felé intézett kérdésekre, s tisztában van a maga korlátaival, az adható válaszok töredékességével is.

A második tanulmány, az *Egy operaária kontextusai* Erkel Ferenc *Bánk bán* című klasszikus operája *Hazám, hazám...* kezdetű nagyáriájának három feldolgozását vizsgálja, Simándy József, Kiss B. Attila és Plácido Domingo előadásaiban. Kérdésfeltevési stratégiáit tekintve a szöveg sokban hasonlít a kötet első tanulmányához, s ugyancsak zene és irodalmi szöveg bonyolult kapcsolatát kutatja. Először a nagyária, mint pusztán textuális formában létező irodalmi szöveg elemzésére és értékelésére tesz kísérletet, majd megint csak tematizálja a korántsem könnyedén megválaszolható kérdést: hozzájárul-e a megzenésítés egy irodalmi szöveg értelmezési tartományaihoz, kölcsönöz-e neki valamiféle többletjelentést és/vagy esztétikai többletértéket, s mi történik akkor, ha irodalmilag kevésbé értékesnek bizonyult szöveget zenésítenek meg esztétikailag meglehetősen magas szinten?

A harmadik, *Egymásnak feszülő hazafogalmak* című szöveg¹⁷ aktuális, a kortárs magyar irodalomban igencsak sok vitát kiváltott témát feszeget, nevezetesen a közéleti-politikai költészet kérdéskörét. Kemény István *Búcsúlevél*, illetve Böszörményi Zoltán *Egy búcsúlevélre* című, egymással igen feszült költői dialógust folytató verseit elemzi és hasonlítja össze, szem előtt tartva, hogy a két szöveg teljes mértékben eltérő közéleti-politikai költői

¹⁶ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Költészet és zene. Paul Celan három megzenésített versének elemzése*, Kurázi, 2013/4, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/978-koelteszet-es-zene.html>

¹⁷ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Hazafogalmak ütköztetése. Bekezdések Kemény István Búcsúlevél és Böszörményi Zoltán Egy búcsúlevélre című verséről*, Irodalmi Jelen Online, 2013/2, <http://irodalmijelen.hu/node/15703>

szerepet fogalmaz meg. A tanulmány végül nagyjából arra a következtetésre jut, hogy a mindenkori olvasónak nem kell feltétlenül explicit módon választania a két költő két szövege által felkínált politikai költészeteszmények közül. Hiszen, bár mindkét szöveg más-más irányban viszi tovább a politikai költészet magyar líratörténeti tradícióját, a különböző költői szerepértelmezések párhuzamossága nem csupán lehetséges, de kívánatos is, mivel a költészetnek nem az a dolga, hogy valamely aktuálpolitikai álláspont mellett köteleződjön el, hanem hogy az adott kor aktuális jelenségeire való reflexión túl egyetemes problémákról (is) szóljon...

A negyedik írás Lászlóffy Csaba legutóbbi, *Pózkod a sebezhetőn és Átörökített magány* című kettős verseskötetéről írott alapos kritika, mely azonban olyan állításokat próbál megfogalmazni, melyek a szerző egész költői életművére vonatkozóan egyetemes érvénnyel bírhatnak. Rávilágít arra, hogy Lászlóffy Csaba, a kortárs erdélyi magyar irodalom paradigmatisz szerzője olyan polifonikus költészetet visz végbe, melynek célja nem egyéb, mint az egész magyar és európai kulturális emlékezet versbe foglalása, a költő legutóbbi iker-verseskönyve pedig talán még korábbi munkáinál is határozottabban fogalmazza meg a költői szintézis igényét, többek között a *reinkarnációs szerepvers* Lászlóffyra már-már vízjelszerűen jellemző műfaján keresztül.

Az ötödik írás¹⁸ Krasznahorkai László *Az ellenállás melankóliája*, illetve Tarr Béla e regényből készült filmje, a *Werckmeister-harmóniák* egyik kardinális szereplőjének, a Hercegnek alakját értelmezi a szövegközeli olvasás eszköztárának igénybevételével, szem előtt tartva az irodalmi szöveg és a film mint médiumok és ábrázolási technikák radikális különbségeit is. A Herceg nehezen értelmezhető, rejtélyes, szokatlanul bizarr és baljós alakját több irányból kísérli meg interpretálni, többek között a politika, a történelem, a társadalomfilozófia, a teológia és az antropológia kérdőhorizontjaiból kiindulva. Nem köteleződik el azonban egyik lehetséges megfejtés mellett sem, hiszen a bizarr regény-/filmhős teljessége a tanulmány tanúsága szerint éppen abban áll, hogy alakja korántsem egyértelmű a vizsgált narratíván belül, hanem számos párhuzamos, akár egymásnak ellentmondó olvasási lehetőséget kínál.

¹⁸ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A Herceg alakja Krasznahorkai László Az ellenállás melankóliája című regényében és Tarr Béla Werckmeister-harmóniák című filmjében*, Kurázszi, 2013/12, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/toprengo/1333-a-herceg-alakja.html>

A kötet hatodik tanulmánya,¹⁹ a *Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja* című rövid, lényegre törő szöveg nem egyebet tűz ki célul, mint hogy Nemes Nagy Ágnes Babits-esszékötetét, *A hegyi költőt* irodalomtudományi szakmunkaként olvassa. A szöveg Nemes Nagy Ágnes esszéfüzérét leginkább a strukturalizmus irodalomtudományi paradigmájával rokonítja, illetve a *kritikai életrajz* műfajához közelíti, példaként említve többek között Ferencz Győző Radnóti Miklósról szóló kimerítően alapos, a Radnóti-recepció szempontjából mindmáig paradigmaticusnak tartott monográfiáját. Bár kétségtelen, hogy Nemes Nagy Ágnes Babits-tanulmánya nem mentes a szubjektívizmustól, olykor pedig a biografizálástól és a túlzottan személyes olvasatoktól sem, ennek ellenére a Babits-recepció fontos, mai napig meghatározó állomásának hat, melyet a maga korlátaival együtt nem csupán személyes olvasói vallomásként, esszéként, de igenis alapos, használható és objektív módon is igazolható következtetéseket levonó irodalomtörténeti szakmunkaként is olvashatunk.

Az utolsó szöveg nem egyéb, mint igencsak alapos, kimerítő értékelő elemzés Szepes Erika legutóbbi három tanulmánykötetéről, a jeles kortárs magyar irodalomtörténész *A mocskos mesterség – gondolatok a paradigmaváltásról, Tizenhét szótag – esszék és elemzések*, valamint *A hagyományember – Turczi István költészetének mélyrétegei* című munkáiról.²⁰ A látszólagos tematikai variabilitás, a (poszt)modern magyar költészetéről írott tanulmányok, a haiku mint műfaj magyar irodalomban betöltött szerepének vizsgálata, valamint a Turczi István költészetének poétikai sajátosságait elemző írások mellett mindhárom kötetnek közös vonása – s itt jelenik meg legexplicitebben módon a *(Contra-)Theoria* című tanulmánykötet (szerzőjének) irodalom(tudomány-)szemlélete is –, hogy vitát folytatnak a kortárs magyar irodalomtudomány olykor bizony valóban teóriacentrikusnak ható hermeneutikai-recepcióesztétikai irányzatával. Ám teszik mindezt nem a rosszmájú és egyoldalú/megsemmisítő bírálat, vagy éppen az említett paradigma vívmányainak teljes elvetése céljából, sokkal inkább a dialógusra való felhívás és az irodalomról való gondolkodás pluralizmusa jegyében. Olybá tűnik, ha egy-két helyen kritikával is illeti a bírált kötetek egyes szimplifikációit, irodalomszemléletét tekintve a fiatal irodalomtörténész, Kántás Balázs is sok tekintetben egyetért Szepes Erika szakkönyveinek felvetéseivel.

¹⁹ A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja. Reflexiók Nemes Nagy Ágnes A hegyi költő című esszékötetéről*, Agria, 2013/4, 104–107.

²⁰ A tanulmány egy részének eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Szemben a paradigmaváltással. Szepes Erika: A mocskos mesterség*, Napút, 2013/5, 88–90.

A kötet irodalomról való gondolkodását alapvetően a nyitottság és a valamely teoretikus paradigma melletti kizárólagos el-nem-köteleződés jellemzi – lényegre törő, józan, ugyanakkor az esetek nagy részében igencsak frappáns, eredeti megállapításokat megfogalmazó elemzései a jó értelemben vett eklekticizmus jegyében íródtak. A *(Contra-)Theoria* a maga korlátaival együtt fontos, figyelemre mindenképpen érdemes állomása a legifjabb irodalomtörténész-nemzedék működésének, melyben immár kikristályosodni látszik egy fiatal, korábbi írásaiban olykor még a kialakulatlanság benyomását keltő kritikus irodalomról való gondolkodása.

Tanulmánykötet a nyitottság felé fordulás jegyében

(Fordulópont – Esszék, tanulmányok, kritikák)

Kántás Balázs esszéket, kritikákat és tanulmányokat egyaránt tartalmazó kötete, a *Fordulópont*²¹ több szempontból is figyelemre méltó munka, mely a szerző elmúlt három évben írott, hosszabb-rövidebb lélegzetű írásait tartalmazza.

A kötet három nagyobb egységre tagolódik, melyek közül az első esszéket és tanulmányokat, a második irodalomtudományi tárgyú szakkönyvkritikákat, míg a harmadik szépirodalmi tárgyú kritikákat foglal magában. A könyv első, *Teória – mi végre?* címet viselő blokkja elsősorban a textuscentrikus, szövegközeli olvasás, a *close reading* eszköztárát használó kilenc nagyobb terjedelmű esszéből és tanulmányból áll össze. Ezek közül csak kettőt emelnék ki, korántsem találomra. Elsőként említeném a *Költő a paradigmák felett* című,²² Bíró József, a magyar neoavantgárd poézis „nagy örege” életművének reprezentatív darabjait három tételben elemző tanulmányt (19–47. oldal), elsősorban a politikum és a képviselőség kérdéskörére kihegyezve. Kántás igen találó, eredeti jellemzését adja Bíró József meg-nem-alkuvást hirdető, minden körülmények között humanista és örök ellenzéki költészetének, s teszi ezt nem annyira a kritikai recepció vagy elméleti megfontolások alapján, hanem sokkal inkább a magukat olvastató pusztá versszövegekre hagyatkozva. Felettebb érdekes és invenciózus szöveg továbbá az a tanulmány (78–88. oldal), mely Rába György *A szép hűtlenek* immár klasszikus, valamint Józan Ildikó, a jeles kortárs magyar

²¹ Hivatkozott kiadás: KÁNTÁS Balázs, *Fordulópont. Esszék, tanulmányok, kritikák*, Budapest, Napkút Kiadó, 2014.

²² A tanulmány eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Költő a paradigmák felett. Bíró József költészetéről három tételben*, Kurázi, 2013/12, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdoalap/gorcso/1323-koelt-a-paradigmak-felett.html>

irodalomtörténész *Mű, fordítás, történet* című fordításelméleti és -történeti monográfiáinak összehasonlítására vállalkozik, főként elméleti és szemléleti nézőpontból.²³ S bár a szöveg elismeri, hogy Rába György állításai bizonyos szempontból a mai fordításelmélet(ek) által meghaladottnak tekinthetők, igen bölcsen a mai napig való használhatóságukat, s adott esetben aktualitásukat sem veti el.

A kötet második, *Szakmai szemmel* című tematikus egysége humántudományi, ezen belül jórészt irodalomtudományi szakkönyvekről írott értékelő kritikákat tartalmaz, melyek meglepő változatosságot mutatnak, ami a kortárs magyar irodalomtudományi gondolkodás paradigmáit illeti. Elsőként okvetlenül kiemelném Szigeti Csaba, a magyar verstan nemzetközi hírű szakértőjének három paradigmaticus szakkönyvéről írott, a szerző szavaival élve „megkésett”, elmélyült kritikát (*Tudományos triptichon*, 127–138. oldal).²⁴ *A hímfarkas bőre – A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, a *Mint egy elefánt – Az OuLiPo formaművészetéről*, valamint a *Magyar versszak* három olyan kortárs magyar irodalomtudományi szakmunka, melyek saját területükön meghatározónak bizonyultak a magyar irodalomtudósok egy jelentős része számára, s érzésem szerint jelentősen alakították a fiatal irodalmár, Kántás Balázs gondolkodását is. Egy másik kritika többek között elmélyülten értékeli Kappanyos András *Hová tűnt a huszadik század?* című tanulmánykötetét, kimutatva, hogy az jóval több, mint afféle válogatott/tematikus tanulmánykötet, hiszen olyan kérdéseket tesz fel és válaszol meg, melyek alapjaiban határozzák meg a huszadik századról mint irodalomtörténeti korszakról való reflexiót (*Távolságtartó közelítés az elmúlt évszázad irodalmához*, 139–145. oldal).²⁵ Figyelemre méltó írás továbbá a Menyhért Anna

²³ A tanulmány eredeti megjelenése: KÁNTÁS Balázs, *Rába György A szép hűtlenek és Józán Ildikó Mű, fordítás, történet című fordítástörténeti monográfiáinak szemléleti és elméleti összehasonlítása*, Kurázsí, 2013/9, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/gorcso/1179-raba-gyoergy-a-szep-htlenek-es-jozan-ildiko-m-forditas-toertenet-cim-forditastoertenet-i-monografiainak-szemleleti-es-elmeleti-oesszehasonlitasa.html>

²⁴ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Tudományos triptichon – Egy irodalomtudósi életmű három állomása: Megkésett megjegyzések Szigeti Csaba professzor három paradigmaticus szakkönyvéről*, Kurázsí, 2013/8, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1184-tudomanyos-triptichon-egy-irodalomtudosi-eletm-harom-allomasa.html>

²⁵ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Távolságtartó közelítés az elmúlt évszázad irodalmához? Kappanyos András: Hová tűnt a huszadik század?*, Apokrif Online 2014. 02. 03., <http://apokrifonline.wordpress.com/2014/02/03/tavolsag tarto-kozelites-az-elmult-evszazad-irodalmahoz-konyvkritika/>

tanulmánykötetéről írott értékelés, az *Alternatív női irodalomtörténet?* (169–174. oldal),²⁶ melyben a recenzens bátor és kissé provokatív módon kérdőre vonja a recenzált szerző művét, hogy vajon ténylegesen konstruálható-e a modernség magyar irodalmának keretein belül egyfajta alternatív női irodalomtörténeti hagyomány, vagy ez a konstrukció pusztán bizonyos szerzők önkényes előtérbe helyezésének eredménye? De a teljesség igénye nélkül olyan könyvekről olvashatunk a blokkon belül értékelő kritikákat, mint Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiája (146–148. oldal),²⁷ Kulcsár Szabó Ernő *Megkülönböztetések* című tanulmánykötete (155–157. oldal),²⁸ vagy éppen olyan, e kritika írásának idején igencsak fiatal irodalomtörténészeknek, a recenzens nemzedéktársainak pályakezdő munkái, mint Soltész Márton *Működése* (158–163. oldal)²⁹ és J. Szabó Piroska *A magyar üvegyöngyjátékosok* című szakkönyve (164–168. oldal).³⁰ A szerteágazó irányultságú irodalomtudományi szakmunkák értő ismertetése és értékelése ugyancsak a recenzens műveltségét és szakmai nyitottságát bizonyítja, miként arra egyébiránt Szepes Erika is kitér a szerző *Nyelv/Rács/Törés – Közelítések Paul Celan költészetéhez* című monográfiájáról írott recenziójában.³¹

A harmadik, kissé talán lezser módon *Egy kis szépirodalom* címmel ellátott blokk jórészt nemrégiben írott és publikált kortárs magyar szépirodalmi tárgyú kritikák

²⁶ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Alternatív női irodalomtörténet? Menyhért Anna Női irodalmi hagyomány című kötetéről*, Apokrif Online 2013. 12. 21., <http://apokrifonline.wordpress.com/2013/12/21/alternativ-noi-irodalomtortenet-konyvkritika/#more-9213>

²⁷ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Korszerű és újszerű Kosztolányi-portré. Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi Dezső című monográfiájáról*, Kurázs, 2014/1, <http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2014-január/435-kantas-balazs-korszeru-es-ujszeru-kosztolanyi-portre-megkesett-bekezdések-szegedy-maszak-mihaly-kosztolanyi-dezso-cimu-monografiajarol>

²⁸ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Megkülönböztetések. Kulcsár Szabó Ernő legújabb tanulmánykötetéről*, Apokrif Online 2010. 06. 07., <http://apokrifonline.wordpress.com/2010/06/07/viharsarok-megkulonboztetesek-kulcsar-szabo-erno-legujabb-tanulmanykoteterol/>

²⁹ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Kulturatudományi szintéziskísérlet? Bekezdések Soltész Márton Működés című kötetéről*, Kurázs, 2013/8, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1109-kulturatudomanyi-szintezis-kiserlet.html>

³⁰ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A magyar üvegyöngyjátékosok nyomában. J. Szabó Piroska kismonográfiájáról*, Kurázs, 2013/5, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1029-a-magyar-uevegyoengyjatekosok-nyomaban.html>

³¹ SZEPES Erika, *Az értelmezésre való nyitottság jegyében. Bekezdések Kántás Balázs Paul Celan-tanulmánykötetéről*, Kurázs, 2014/3, <http://archivum.kurazsifolyoirat.hu/index.php/home/2014-marcius/555-szepes-erika-az-ertelmezesre-valo-nyitottsag-jegyeben>

gyűjteménye. Olvashatunk itt olyan fiatal költők első versesköteteiről, mint Nagypál István *A fiúkról* (177–182. oldal),³² Korpa Tamás *Egy híd térfogatóról* (183–187. oldal), vagy éppen Horváth Tivadar *Ahol út nincs...* (188–194. oldal) című debütáló munkája.³³ Merőben más poétikai elképzelések alapján alkotó fiatal szerzők, ám a pártatlanság jegyében mégis mindhárman jórészt pozitív értékelést kaptak. A szépirodalmi kritikák közül talán egyúttal a legérdekesebb és legelmélyültebb elemzés az Erdős Virág *ezt is el* című, afféle lírai sikerkönyvvé avanszált (aktuál)politikai tematikájú verseskötetéről írott kritika (*A költő ezt is el... ...túlozta?*, 195–202. oldal),³⁴ mely merész és meglepő módon elégedetlennek bizonyul a kritikai recepció által egyébként jórészt méltatott művel. Hasonlóan elmélyült, invenciózus, már-már irodalmi esettanulmányba hajló kritikusi értékelést olvashatunk a könyv vége felé Turczy István *Minden kezdet* című munkájáról, mely afféle szokatlan beavatásregényként olvastatja magát (*A töredékes történet teljessége*, 227–234. oldal).³⁵ A szépirodalmi kritikák blokkjának érdekessége és pozitívuma, hogy a szerző itt sem látszik kizárólagosan elköteleződni valamely kortárs magyar irodalmi kánon felé – megítélésem szerint megállapításait sokkal inkább a józan esztétikai értékítélet, semmint a különböző irodalmi trendek iránti elfogultság határozza meg, ez a fajta kvázi-objektivitás pedig, már ha létezik ilyen az irodalomkritikában, mindenképpen egy fiatal kritikus pozitív tulajdonságaként értékelhető.

A kötetet végigolvasva úgy érzem, Kántás Balázs pályáján a kötet címéhez híven valóban egyfajta *fordulópont*ról beszélhetünk, hiszen a szerző egykoron (irodalom)elméletorientált, a hermeneutika és a recepcióesztétika irányába tendáló gondolkodása átfordulni látszik egy sokkal nyitottabb, az irodalmi műalkotásokat a maguk pusztá *szövegiségében* tisztelő és értelmező, a szövegközeli olvasás hagyományait szem előtt tartó, olykor esszéisztikus és eklektikus gondolkodásmódba.

³² A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Az ismerős idegen érintése. Nagypál István: A fiúkról*, Új Forrás, 2014/2, 52–56.

³³ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *Én-keresés, létharc, gondviselés. Horváth Tivadar Ahol út nincs... című verseskötetéről*, Kurázsí, 2013/8, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1110-en-kereses-letharc-gondviseles.html>

³⁴ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A költő ezt is el... ...túlozta? Erdős Virág ezt is el című verseskötetéről*, Kurázsí, 2013/10, <http://kurazsifolyoirat.hu/index.php/kezdolap/szemle-lo/1229-a-koelt-ezt-is-el-tulozta.html>

³⁵ A kritika eredeti megjelenési helye: KÁNTÁS Balázs, *A töredékes történet teljessége. Turczy István Minden kezdet című regényéről*, KönyvPub 2013. december 29., <http://www.konyvpub.hu/author/kantas-balazs/>

Mérsékelt árral szemben úszás

Értékelő bekezdések Kántás Balázs *Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány* című tanulmánykötetéhez

Kántás Balázs *Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány* címet viselő tanulmánykötete nem csupán egy szokványos irodalomtudományi szakkönyv, hiszen koncepciója szerint afféle egyszemélyes *festschrift*ként, ünnepi tanulmánykötetként a megjelenése idején hatvanadik életévét töltő prominens kortárs magyar irodalomtörténész, Szigeti Csaba professzor kerek születésnapjára dedikáltatik. A könyv viszonylag egyenletes szakmai színvonalán túl azt mondanám, ez mindenképpen egy szép gesztus a szerző részéről az idősebb pályatárs felé, nem csupán irodalomtörténész-szakmailag, de ugyanúgy emberileg is. A kötet alcíme talányosan, zárójelesen jelöli meg az *(eset)tanulmány* műfaját, melybe tanúsága szerint a könyvet alkotó írások sorolandók. De mi is valójában az irodalmi *(eset)tanulmány*, tehetné fel a kérdést a naiv olvasó? Bár Kántás Balázs a könyvhöz nem prezentált elő- vagy utószót, így az *(eset)tanulmány* általa kreált műfaját nem definiálja behatóbban. Kritikusként viszont az a benyomásom, hogy egyrészt olyan tanulmányokról van szó, melyek valami szokatlan, adott esetben atipikus, vagy más szempontból különös figyelmet érdemlő irodalmi témát, jelenséget ragadnak meg és tesznek vizsgálódásuk tárgyává – egy adott műből, életműből, tendenciából, jelenségből mintegy *eseteket* (irodalmi bűnügyeket?) generálva, melyeket az irodalomtörténész-detektív a szerzők és szövegek nyomában járva, a rendelkezésre álló széleskörű interpretációs eszköztárból a lehető legbölcsebben, legkörültekintőbben válogatva hivatott megoldani...

A kötet első tanulmánya, az alcím tanúsága szerint egyúttal a szerző készülő doktori értekezésének fejezete, *A dialogicitás esztétikája* Paul Celan *Atemkristall* című versciklusának, mint a celani életmű kiemelkedő darabja verseinek szövegközeli olvasatát kívánja nyújtani, mindezt Gadamer nyomán haladva, aki – mint arról nevezetes kommentárja is tanúskodik – úgy hitte, Paul Celan e huszonegy verse mindenfajta mélyebb háttérismeret és tudományos jegyzetapparátus nélkül is eredményesen olvasható. A szövegközeli, rövid elemzések szintén elsősorban magukra a versszövegekre igyekeznek koncentrálni, persze a recepciótörténet fényében helyenként párbeszédet folytatva úgy Gadamerrel magával, mint éppenséggel más értelmezőkkel is, illetve megkerülhetetlenként feltűnő értelmezési modulokkal, az értelmezéstörténet sarokpontjaival, akár mindjárt mérföldköveivel. Amelyek helyenként önkéntelenül és nagy természetességgel, szuggesztíven tűnnek át *ad hominem* „megfontolásokba”, poétikai- és létértékelésekbe – szerves összefüggésben a celani költészetpozíció, kulturális-líratörténeti (helyi)érték tartalmi-etikai mérlegelésének a szerző

által lehetségesnek ítélt és következetesen meg is valósított végrehajtásával. Itt kell megjegyezni, hogy az *Atemkristall* darabjait is magának Kántásnak a magyarításában tárgyalja a tanulmány (az eredeti német szövegük lábjegyzetben olvasható), amint a dolgozat más pontjain is gyakran szembesülhetünk – pl. Lator László immár „klasszikusnak” számító vagy Marno János „merészebb” fordításai mellett – a dolgozat készítőjének magyarításaival mint referencia-anyaggal. És pontosan ebből, a személyes műfordítói, költői (után-alkotói) „érdekből”, ambícióból is következően, illetve éppen ezen a legeminensebben lemérhetően érzékelhetjük a Celan életművére vonatkozó kántási interpretatív vállalkozásnak azt a sajátosságát, hogy az egzisztenciális bevontság (egészen pontosan a szakmai-egzisztenciális érintettség) regiszterén is játszva végzi értelmezői tevékenységét: a módszeres és precíz (teoretikusan megalapozott és gondosan lábjegyzetelt) tanulmányait összességében (*összességükben*) az esszé perspektívája, vagyis lételméleti-személyes horizontja felé mozdítva... Lévéen itt, az *Atemkristall*-sorozat tömör, pontos, gondos – olykor már kínosan precíz – értelmezéseiben/elemzéseiben merülnek fel olyan, természetes-emberi, ontológiai-ismeretelméleti momentumok, amelyek mintegy *kiáltalánosodnak* az anyagból – úgy Celan primer, mint Kántás értekezői anyagából. S amellet, hogy szervesen kerülnek levezetésre abból, e fogadtatástörténeti paradigma filozófiailag is igen értékes, magasrendű mivoltára mutatnak rá, sőt, képezik meg tulajdonképpen azt. Hívják fel rá – mindenestre – igen élesen és hatékonyan a befogadó figyelmét, aki nagyjából amolyan *kognitív imperatívuszt* érez érvényesülni magában a fejtegetések mérlegelésére, lehetőség szerint további konstituálására, önkéntelenül etikai-filozófiai tevékenységi színezetet emez aktivitására vonva.

A kötet *Villanyspenőről*, az *A magyar irodalom történetei* című háromkötetes irodalomtörténeti kézikönyv Horváth Iván professzor által főszerkesztett, egyúttal pedig végtelenített, de legalábbis a végtelenségig bővíthető elektronikus változatáról írott esszéje értő módon reflektál a digitális korszak, az internet által nyújtott új irodalomértelmezési és irodalomtörténet-írási lehetőségekre. Közép-kelet-európai talajon irodalomtörténészileg igen érdekes vállalkozásról beszélünk, mely radikálisan átértékeli, illetve sokkalta szabadabbá teszi az irodalomról való – történeti távlatú – gondolkodásunkat, és miként arra a szerző kitér, ha nem is szünteti meg a narrativitást véglegesen, miként azt a koncepció kritikusai felrótták a sokszerzős, nyomtatott kézikönyv szerkesztőinek, de mindenképpen több, párhuzamos magyar irodalomtörténeti narratíva lehetőségét tárja a mindenkori olvasó elé, nem leszűkítve a magyar irodalom alakulástörténetének folyamatait egyetlen szubjektív kánonra.

Igencsak érdekes írás *A vers él, a szerző nem kevésbé* címet viselő, egy szubjektív versfogalom kialakítására tett *esszékísérlet*, s bár alapvetően megmarad az esszé vállalt

szerzői szubjektivitást engedélyező és felvállaló keretei között, mégis, mintha egyfajta teoretikus igényrel is fellépne. A szöveg eredetileg a FÉL Online elektronikus irodalmi folyóirat által kezdeményezett „versvitához” való hozzászólásként íródott, azonban önálló kvázi-líraelméleti esszéként is megállja a helyét. Implicit módon azon túl, hogy egy viszonylag józan és jól körülhatárolható versdefiníciót kísérel meg kialakítani, az írás reflektál a kortárs magyar irodalomtudományi diskurzus olykor túlzottan teória- és szövegcentrikus tendenciáira is, és a lírai szöveg kétségtelenül élő volta mellett a szerző halálának Barthes-i tételével is vitába bocsátkozik, hangsúlyozva, hogy az irodalmi szövegek értelmezéséhez olykor bizony elengedhetetlen a történeti kontextus és / vagy a szerző biográfiájának ismerete és figyelembe vétele, ez az álláspont pedig természetesen meglehetősen távol áll attól, hogy az irodalomértelmezésnek a primitív, leegyszerűsítő biografizálás szintjén kellene megragadnia.

A *Versvízcsapok* címet viselő esszé, mely a kortárs magyar költészet bizonyos tendenciáiról nyilatkozik igencsak vitriolosan, ám mégiscsak körültekintően és visszafogottan, bátor és szókimondó irodalomkritikusi nyilatkozat, ugyanis néven meri nevezni a szakma által részint hanyagságból, részint pedig pusztán érdekből a kezdet kezdeté óta agyonhallgatott problémát. Kántás esszéje nevezetesen arról beszél, hogy a kortárs magyar lírai termés jó része középszerű, feledhető, vagy egyenesen pocsék, a kortárs magyar irodalmi életben való érvényesüléshez, a valamilyen fokon való kanonicitáshoz pedig csak részben van köze a tehetségnek, irodalmi-esztétikai eredetiségnek, mesterségbeli tudásnak, ugyanakkor a pillanatnyi szakmai-emberi érdekeknek és a szubjektív kritikusi ízlésnek, értékítéleteknek annál inkább. Az esszének nagy erénye, hogy kendőzetlenül és meg nem alkuvó módon nyilatkozik a mindenki által ismert problémáról, hibája azonban, hogy a szerző a meglehetősen pontos diagnózis után nem áll elő valamiféle konstruktív megoldási javaslattal, ami akár színvonalasabbá és szakmaibbá tehetné az olykor sajnos valóban meglehetősen provinciális keretek között működő kortárs magyar irodalmi életet, vagy legalábbis annak bizonyos szegmenseit.

Jelen sorok szerzője egyszerűen etikailag és kritikailag nem engedheti meg magának, hogy a szerény költői teljesítményéről szóló értékelő kritikát akár pozitív, akár negatív hangnemben minősítse, így a Zsávolya Zoltán költő második, *Fagyosztás* című verseskötetéről írott bírálatot itt és most Zsávolya Zoltán (szak)kritikus az olvasó szíves engedelmeivel átugorja...

A Nyerges Gábor Ádám *Sziránó* című első prózakönyvéről (regény? kisregény? novelláskötet? elbeszélésfüzér? – a műfaji besorolás korántsem egyértelmű) szóló *személyes*

hangvételő esettanulmány alapos és árnyalt értékelését adja a fiatal, eddig főként költőként megszólaló irodalmár prózairói debütálásának, és csak úgy kiemeli a Darvasi Ferenc szerkesztő által talán kissé túlzó jóindulattal *nemzedéki regény*ként aposztrofált könyv erőnyeit, mint szerkesztési-stilisztikai-karakterteremtési hibáit. A Nyerges Gábor Ádám által képviselt (ízíg-vérig posztmodern?) prózapoétika szemmel láthatólag nem egészen az az irodalomeszmény, amely Kántás Balázs irodalomértelmezői szemlélete szerint a kortárs magyar próza legüdvösebb és legjárhatóbb útjának bizonyulhat, ugyanakkor a kritikus képes szakszerűen és elfogulatlanul ítélni egy olyan prózaműről is, amely poétikailag nem igazán felel meg az ízlésének, az ízlés pedig már csak szubjektív lehet... A vállalt kritikus szubjektivizmus természetesen korántsem zárható ki a címmegjelölésileg is *személyes hangvételő* esettanulmányból, ám amennyire lehetséges, a szerző az előítéletek háttérbe szorítására törekedve a lehető legszakmaibb értékítéletet alkotja meg.

A közelmúltban tragikusan elhunyt Borbély Szilárd *Nincstelenek* című, első és utolsó regényéről írott *esszékritika* ugyancsak különös érzékenységgel és nagy értelmezői felkészültséggel értékeli az író szociografikus-önéletrajzi regényét, és bár alapvetően a kortárs magyar próza fontos művének könyveli el, erősen bírálja a regény – megítélése szerint helyenként indokolatlan és már-már túlzó – naturalizmusát, a prózapoétika mindenkori olvasóval szembeni szándékolt elidegenítő eszközeit. Kántás írása, miként arról már a címmegjelölés is tanúskodik, pontosan, kimérten egyensúlyozik az esszé és az irodalomtudományi szaknyelvet alkalmazó kritika határvidékén, olykor inkább a szubjektivitást vállaló, esszéizált regiszter felé elmozdulva. A szubjektivizmus azonban semmiképpen nem megy a megállapítások megalapozottságának, helytállóságának, szakmaiságának rovására, a kritika pedig minden személyes megjegyzése ellenére tárgyilagosan és körültekintően helyezi el Borbély Szilárd regényét mind a kortárs magyar széppróza, mind pedig a magyar irodalomtörténet kontextusában.

Az Umberto Eco *Az értelmezés határai* című tanulmánykötetéről írott értő kritika nem csupán és kizárólag egy minősítő bírálat egy magyar nyelven viszonylag későn megjelent, hiánypótló értékkel bíró szakmunkáról, hanem egyúttal valamennyire Kántás Balázs irodalomértelmezői állásfoglalását is kifejezni látszik. Eco könyvében elsősorban a nemzetközi irodalomtudományi diskurzus olykor bizony szembetűnő elméletcentrikussága és a részben ebből fakadó *túlértelmezési hajlama*, az interpretáció olykor megmutakozó öncélúsága ellen foglal állást, megkísérelve visszavezetni a szövegértelmezők közösségét valamennyire a józan ész útjára. A kritika szerzője is ugyanezen, korántsem elméletellenes,

ugyanakkor nyitott és a teóriát az értelmezett szövegeken nem megerőszkoló módon alkalmazó irodalomértelmezői szemlélet mellett teszi le a voksát.

A Veres András Kosztolányi *Ady-komplexuma* című *filológiai regényéről* írott *kapcsolódó tanulmány* mind terjedelmileg, mind elmélyültség és állásfoglalási határozottság tekintetében túlmutat a hagyományos szakkönyvkritika műfaján. Kántás először is ismerteti Veres monográfiájának főbb téziseit, ugyanakkor ezen túlmenően el is helyezi a kortárs magyar irodalomtudomány tágabb kontextusában. Miként arra Veres András könyve is rávilágít, a Kosztolányi és Ady közötti politikai-esztétikai-emberi-költői ellentét és vita recepciója egészen a mai napig nem lezárt ügy, és máig rányomja a két szerző kánonban elfoglalt helyére a bélyegét, illetve meghatározza irodalomértésünk mikéntjét. A recenzens bölcsen és nyitott módon gondolkodva egyetérteni látszik Veres András azon nézetével, mely szerint nem biztos, hogy akár Kosztolányit, akár Adyt csak és kizárólag a másik ellenében kell és lehet értékelni és értelmezni, hanem a kétfajta írószerep-felfogás és esztétika / poétika sokkal inkább kiegészíti, semmint kioltja egymást a modern magyar irodalom történetében, eltérő, de nem feltétlenül ellentétes paradigmákat kínálva fel a mindenkori irodalomtörténésznek. A kizárólagosság helyett Kántás is a Veres András által propagált párhuzamosság(ok) mellett foglal állást, itt is az irodalomértelmezői nyitottságról téve tanúbizonyságot.

A kötet záró kritikafüzére képezi a dedikáció valós tárgyát. A szerző itt közli a könyv megjelenésének idején hatvanéves Szigeti Csaba professzor, a magyar verstan nemzetközi hírű szakértőjének három paradigmaticus szakkönyvéről írott, a szerző szavaival élve „megkésett”, elmélyült, mégis lényegre törő értékelését (*Tudományos triptichon*). Szigeti három teoretikus igényvel megírt könyve, *A himfarkas bőre – A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, *Mint egy elefánt – Az OuLiPo formaművészetéről*, valamint a *Magyar versszak* három olyan kortárs magyar irodalomtudományi szakmunka, melyek saját területükön meghatározónak bizonyultak a magyar irodalomtudósok egy igencsak jelentős része számára (vö. a három könyv együttesen jóval több, mint száz független hivatkozással büszkélkedhet, ami igencsak ritka a kortárs magyar irodalomtudomány kontextusában), s egyébiránt érzésem szerint jelentősen alakították a fiatal irodalmár, Kántás Balázs gondolkodását is, aki többek között ezen írásával és a tanulmánykötet egészével is kifejezi idősebb pályatársa, Szigeti Csaba iránti őszinte szakmai tiszteletét.

Az Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány címet viselő tanulmánykötet kisebb-nagyobb hibái, helyenként talán túlzottan szubjektív, esszéisztikus megállapításai ellenére két szempontból is igen értékes irodalomértelmezői szakmunkának mondható. Egyrészt szép

pályatársi gesztus az *egyszemélyes festschrift* koncepciója, a kötet egy prominens és a szerző irodalomszemléletére kétségkívül nagy hatást gyakorolt idősebb pályatársnak való dedikációja az illető pályatárs szakmai életművének minősítésével együtt, másrészt a fiatal irodalomtörténész saját nemzedékén belül e kötetrel is nagy értelmezői felkészültségről és nyitottságról, valamint viszonylag érett, megfontolt irodalomszemléletről tesz tanúbizonyságot. Irodalomértelmezőileg mindent mérlegre helyezve, jórészt elfogulatlanul kritikus recenzensként, a könyv kisebb-nagyobb hiányosságait figyelembe véve is azt kell, hogy mondjam: mind az itt vázolt interpretátori (inter-predátori?) gondolatmenetek, mind pedig tágabb értelemben a szerző irodalomértelmezői vállalkozása mindenképpen folytatásra érdemesek.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014, 116 oldal, 1500 Ft)